

Ortadoğu politikasında dikkate alınması gereken tarihî mecburiyetler

Adem Ölmez

Doç. Dr. Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi

Özet

Bu çalışmada Bediüzzaman Said Nursî'nin Ortadoğu toplumları arasında dayanışmanın tarihî bir zaruret olduğuna dair görüşleri incelenmektedir. Said Nursî, ittifak-ı İslam'ın inşa edilmesini zamanın farz vazifesi olarak değerlendirmiştir. Bu anlamdaki görüşlerini hayatının bütün safhalarında ifade ederek, uygulanması için çeşitli önerilerde bulunmuştur. Said Nursî'nin dünya görüşünde, İslam kardeşliği dünyevî ve uhrevî olarak uygulanabilecek seçeneklerden birisi değildir; tarafların gelişmesi için tarihî bir zarurettir. Bu zaruretin dikkate alınmadığı durumda, Türkiye ve alem-i İslamın diğer ülkelerinin başarılı olması mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler:

Ortadoğu, din ve kalp, İttihad-ı İslam, İslam kardeşliği, meşrutiyet, dayanışma

Ortadoğu, insanlık tarihinin gelişimi açısından dünyanın en önemli coğrafyasıdır. Ortadoğu kavramından dar anlamıyla, batıda Mısır, kuzeyde Türkiye ve İran, doğuda Umman körfezi ve güneyde Aden körfezi ve Yemen'i içine alan bir coğrafya anlaşılır. Ortadoğu kavramının en yaygın kullanımı bu coğrafi bölgeyi kapsar. Geniş anlamıyla ise, batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya ve Sudan'a; kuzeyde, Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk devletlerine; doğuda, İran, Afganistan ve Pakistan'a; güneyde, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Ara-

Ortadoğu'nun tarihi, kültürü, medeniyetlere beşiklik etmesi, semavî dinlerin geliştiği yerler olması bölge kimliğinin oluşması bakımından önemlidir. En başta ifade edilmesi gereken insanlığa dair ilk medeniyet merkezlerinin burada kurulmuş olmasıdır.

bistan, Yemen ve Umman'ı içine alarak Umman denizine kadar uzanan bir coğrafya olarak tanımlanabilir¹. Ortadoğu'nun bu coğrafi özelliği stratejik olarak bölgeyi vazgeçilmez kılmıştır; ancak bölgeyi önemli kılan tek unsur coğrafi özelliği değildir.

Ortadoğu'nun tarihi, kültürü, medeniyetlere beşiklik etmesi, semavî dinlerin geliştiği yerler olması bölge kimliğinin oluşması bakımından önemlidir.² En başta ifade edilmesi gereken insanlığa dair ilk medeniyet merkezlerinin burada kurulmuş olmasıdır. Dünya tarihinde medeniyetin gerekleri olarak tanımlanabilecek birçok ilkler burada gerçekleşmiştir. Yazının kullanılması, zaman kavramının gelişmesi, tarımsal etkinliklerin yapılması, şehir hayatının başlaması, ticaret anlayışının gelişmesi, ilmi çalışmaların yapılması ilk kez burada gerçekleşmiştir. Bölgeyi değerli kılan başka bir özelliği de birçok peygamberin burada vazifesini yapmasıdır. Ayrıca bugün insanlığın ekseriyetinin mensubu olduğu üç büyük semavî dinin peygamberlerinin burada yaşamasıdır. Bilindiği gibi Hz. Musa (as) Mısır ve çevresinde, Hz. İsa (as) Kudüs ve çevresinde, Hz. Muhammed (asm) ise Hicaz bölgesinde yaşamışlardır. Ortadoğu coğrafyası bu özelliğinden dolayı vahiy kökenli inanışlara beşiklik etmiş ve vahiy kökenli medeniyetlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu semavî dinler bölge insanının sosyal ve kültürel özelliklerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Peygamberlerin bu bölgede gelmesi dinlerin kültürel pratiklerinin de bölgeye bağlı olarak gelişmesini sağlamıştır. Bu çerçevede Yahudiler Tevrat'taki bazı bahislere atıfta bulunarak "arz-ı mev'ud" denilen bir tasavvur geliştirmişlerdir. Filistin bölgesinin Hz. İbrahim (as) zamanında Yahudilere vadedildiği ifade edilerek Filistin'in ele geçirilmesi ideali hep canlı tutulmaya çalışılmıştır. Yahudiler, Babilliler, Asurlular, Romalılar zamanında ciddi tehcir hareketlerine tâbi tutulmalarına rağmen vadedilmiş topraklar olarak gördükleri Filistin yöresini asla gündemlerinden çıkarmamışlardır.³ Hıristiyanlar için de bölge kutsal özellikler taşımaktadır. Bilindiği gibi, Hz. İsa Filistin'in kuzeyinde bulunan -1948'de İsrail tarafından işgal edilen- Nasriye'de doğmuş, peygamberlik vazifesini bu bölgede yerine getirmiştir. Hıristiyanlara göre çarmıha gerilmesi de yine bu bölgede Kudüs'te meydana gelmiştir.⁴ Hz. İsa'dan sonra havarileri de bu bölgeden başlayarak dünyanın diğer bölgelerine yayılmışlardır. Bu nedenle Hıristiyanlar için bölge sembolik anlamlar taşımaktadır. Son semavî din olan İslâm için de Ortadoğu özel bir öneme sahiptir. İslâm'ın kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'in bu bölgede nazil olması, son peygamber Hz. Muhammed'in (asm) bu bölgede doğması ve yaşaması, Mi'rac mucizesinin bu topraklarda yaşanması ve Hz. Muhammed'den (asm) sonra Müslümanların bu bölgede birçok devlet kurması bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Bugün Ortadoğu'da hâlâ ekseriyeti Müslüman olan bir nüfus yaşamaktadır.

1. Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.25.

2. Bernard Lewis, *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009.

3. Yahudiler, kendi tarihlerini *Tevrat*'ta geçen bilgileri dayanak yaparak oluşturmuşlardır. *Tevrat*'ın *Yaratılış* bölümünde geçen Tanrının İbrahim'e hitaben söylediği şu sözler Yahudi tarihinin şekillenmesi açısından önemlidir. Tanrı İbrahim'e;

"Anlaşmamı seninle ve soyunla kuşaklar boyunca, sonsuza dek sürdüreceğim. Senin, senden sonra da soyunun tanrısı olacağım. Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların tanrısı olacağım" dedi. (*Eski Abit (Tevrat), Yaratılış Kitabı*, 17/8).

4. Müslümanlara göre Hz. İsa çarmıha gerilmemiş Allah tarafından farklı bir hayat tabakasına çekilmiştir.

Bütün bu özelliklerden dolayı Ortadoğu denilince ilk akla gelen daha ziyade din olarak Müslümanlık, etnik anlamda ise Türk, Arap ve Farsların yaşadığı bir bölge olmasıdır. Bediüzzaman, bölgeyi vahiy kökenli inanışların şekillendirdiği, toplumsal ve kültürel yapıya sahip bir coğrafya olarak görmüştür. Batı ile arasındaki en önemli farkın, hâkim unsurun “din” hissi olmasına bağlamıştır. Batıda hakim unsurun “felsefe” olmasına karşı doğuda din duygusu olduğunu belirterek şarkın hamurunda etkili olan unsurun din olduğunu ve bu özelliğinin dikkate alınmadığı analizlerin yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmamızda, Bediüzzaman’ın Ortadoğu ile ilgili analizlerinin temeline yerleştirdiği, Ortadoğu toplumları arasındaki dayanışmanın tarihî bir zaruret olduğuna dair görüşü üzerinde durulacaktır.⁵

Bediüzzaman, değişik zamanlarda yazdığı ikazlarda ortak olarak savunduğu fikir Türkiye’nin Ortadoğu ile ayrışmasının mümkün olmadığı yönündedir. Hatta Türkiye’nin Ortadoğu’dan ayrılması ya da muhalif durmasının “fitratına uygun” bir durum olmadığını belirtmiştir. 1910’da aşiretlerle yaptığı görüşmelerde, 1911’de Şam’da irad ettiği ve daha sonra da kitaplaştırdığı hutbede, Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra 1918’de neşrettiği Rüyada Bir Hitabe adlı eserinde, 1922’de davet edilmesi üzerine gittiği BMM’de neşrettiği Beyanname’de ve sonraki yıllarda Bağdat Paktı gibi birliklerin yapıldığı anlaşmalarda bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir. Bu vesilelerle yaptığı tespitlerin ortak özelliği Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleri ile idarî ve siyasî olarak ayrışmasının, Türkiye’nin Ortadoğu’ya sırtını dönmemesinin tabii bir durum olmadığını böyle bir politikanın iki taraf için de zararlı olacağını belirtmiştir.

Bu çerçevedeki örneklerden birisi II. Meşrutiyet devrinde yaşanmıştır. Bediüzzaman, II. Meşrutiyet’in ilanını müteakip gittiği aşiretler arasında, meşrutiyetin güzelliklerini anlatırken, meşrutiyet ile Ortadoğu’nun geleceği arasında ilişki kurmuştur. Ona göre Ortadoğu toplumları arasında meşrutiyetin yaygınlaşması, hem toplumların gelişmesini hem de birlik beraberliğin tesis edilmesini sağlayacaktır. Osmanlı’da hürriyetin ilanı, “Koca Asya taliinin keşşafıdır, İslâmiyetin bahtının miftahıdır, ittihad-ı İslam surununun temelidir”⁶ Bugün de Ortadoğu devletleri arasında demokratik kültürün gelişmesi, kuşkusuz İslam birliğine hizmet edecek bir durumdur.

Bu konuşmaları yaptığı 1910 yılının sonuna doğru Şam’a gitmiş ve orada bir hutbe irad etmiştir. Şam Emevî Camii’nde verdiği hutbede İslâm toplumunun geri kalışını altı hastalığa bağlamıştır. Bu hastalıkları, ümitsizliğin yaygınlaşması, doğruluğun ölmesi, istibdatın hayatın her alanında hâkim olması, düşmanlığın yaygınlaşması, şahsî menfaatlerin önemli hale gelmesi ve ehl-i imanı birbirine bağlayan nuranî rabitaların bilinmemesi olarak belirlemiştir. Bunların içerisinde Ortadoğu perspektifi açısından öne çıkan konu, ehl-i imanın aralarındaki manevî bağları yitirmiş olmalarıdır.⁷

5. *Risale-i Nurlarda* Ortadoğu kelimesi hiç geçmez. Bu kelimenin yerine genellikle “şark” kavramı kullanılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Ortadoğu kelimesinin işaret ettiği yerin Avrupa oluşudur. Oryantalist bakış açısı ile Londra’ya uzaklıklarına göre coğrafyalar isimlendirilmiştir. Ortadoğu kavramı da tam doğunun ortasında olmasıyla ilgilidir. Yani ne Çin, Endonezya gibi doğunun uç kısımlarında ne de Fas, Cezayir, Tunus gibi Doğu’nun batısında. Bediüzzaman’ın kavramlarla da Oryantalist bakış açısına nasıl itiraz ettiğini anlamak bakımından bu örnek önemlidir.

6. Bediüzzaman Said Nursi, *Münazarat*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, s.149.

7. Bediüzzaman Said Nursi, *Hutbe-i Şamiye*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2009, s.64.

*Bediüzzaman,
değişik
zamanlarda
yazdığı ikazlarda
ortak olarak
savunduğu fikir
Türkiye’nin
Ortadoğu ile
ayrışmasının
mümkün olmadığı
yönündedir.
Hatta Türkiye’nin
Ortadoğu’dan
ayrılması ya
da muhalif
durmasının
“fitratına uygun”
bir durum
olmadığını
belirtmiştir.*

Bediüzzaman yeni
devletin kuruluş
aşamasında
milletvekillerini
ikaz ederek bu
milletin manevî
değerlerini dikkate
alarak, "fitratına
muvafık bir
cereyan veriniz"
 demiştir.

Ortadoğu'nun gelişmesi, Müslümanların birbirleriyle tanışması ve yardımlaşması ile mümkün olacaktır.

Bediüzzaman'ın 1919'de Birinci Dünya Savaşı mağlubiyetinden sonra yazdığı Rüyada Bir Hitabe adlı eserinde Osmanlı Devleti'nin Batı karşı-sındaki tutumunu yeniden analize tabi tutmuştur. Bu analizinde savaşta kaybetmeyi farklı bir açıdan değerlendirerek, "Galip olsa idik, hasmımız ve düşmanımız elindeki cereyân-ı müstebidaneye belki daha şedidâne kapılacak idik. Halbuki o cereyan hem zâlimâne, hem tabiât-ı alem-i İslâma münâfi, hem ehl-i imanın ekseriyet-i mutlakasının menfaatine mübâyin, hem ömrü kısa, parçalanmaya namzettir. Eğer ona yapışsa idik, alem-i İslâm'ı fitratına, tabiatına muhalif bir yola sürükleyecek idik"⁸ diyerek yenilginin pozitif sonuçlar çıkarmak gerektiğine dikkat çekmiştir. Galip gelerek Batılı değerlere sarılmak yerine, yenilerek Ortadoğu'ya dönük yaşamanın daha olumlu olduğunu belirtmiştir. İnsanların değerlerine bağlı olarak yaşama tarzlarının dünyevî zaferlerden daha önemli olduğunu vurgulamıştır.

Bediüzzaman bir ikaz da Millî Mücadele'den sonra zafer sarhoşluğu yaşayan Millet Meclisi'ne yapmıştır. İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra, davet üzerine Ankara'ya giden Bediüzzaman bir süre Meclis çalışmalarına katılmış ve burada milletvekillerinin dinin farzlarını yerine getirmeyerek tembellik yaptıklarını görerek endişe etmiştir. Bunun üzerine 1922'de bir Beyanname neşrederek, İslam âlemine sırt dönülmesi gerektiğini anlatarak, Türkiye'nin alem-i İslâm'a sırtını dönmesinin tabii bir durum olmadığını, bunun aksülamel yapacağını belirtmiştir. Bu Beyanname'de İslam âlemi ile bağları korumak için bazı önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerden birisi Ortadoğu'daki Müslümanların Osmanlıya olan muhabbetinin devam etmesi için şeair-i İslamiyeye sahip çıkılması gerektiğini belirtmiştir. "Âlem-i İslâm'ı mesrur ettiniz, muhabbet ve teveccühünü kazandınız. Lâkin o teveccüh ve muhabbetin idamesi, şeair-i İslâmiyeyi iltizamlı olur. Zira, Müslümanlar İslâmiyet hesabına sizi severler" demiştir. İkinci ikazı da şarkın fitratı ile ilgilidir. Yeni devletin kuruluş aşamasında, milletvekillerini ikaz ederek bu milletin manevî değerlerini dikkate alarak, "fitratına muvafık bir cereyan veriniz" demiştir. Şark topluluklarının fitratı inançlarından ayrı yaşayamamasıdır. "Enbiyanın ekseri Şarkta ve hükemanın ağlebi Garpta gelmesi kader-i ezelinin bir remzidir ki, Şarkı ayağa kaldıracak din ve kalbdır, akıl ve felsefe değil. Şarkı intibaha getirdiniz; fitratına muvafık bir cereyan veriniz. Yoksa, sa'yiniz ya hebâen gider veya muvakkat, sathî kalır." Üçüncü ikazı dinde lakaytlık yapmamaktır. Şark toplumlarının yeni devlete sempati besleyebilmesi için dinde lakayt olunmamalı ve inançlarına samimi bir şekilde sahip çıkmalıdır. "Hasmınız ve İslâmiyet düşmanı olan frenkler, dindeki lâkaytlığınızdan pek fazla istifade ettiler ve ediyorlar. Hattâ diyebilirim ki, hasmınız kadar İslâm'a zarar veren, dinde ihmalinizden istifade eden insanlardır. Maslahat-ı İslâmiye ve selâmet-i millet namına, bu ihmali a'mâle tebdil etmeniz gerektir. Görülüyor mu ki, İttihatçılar o kadar harika azim ve sebat ve fedakârlıklarıyla, hattâ İslâm'ın şu intibâhına da bir sebep oldukları halde, bir derece dinde lâübâlilik tavrını gösterdikleri için, dahildeki millettten nefret ve tezyif

gördüler. Hariçteki İslâmlar dindeki ihmallerini görmedikleri için hürmeti verdiler.” Yeni kurulan devletin “Avrupa medeniyet-i habise kısmından süzülen bir cereyan-ı bid’atkârâne” yoluna gitmemelidir. Alem-i İslâm’da önemli bir değişikliği yerine getirmek ancak İslâm’ın kurallarına uymakla mümkün olur. Aski takdirde başarılı olması mümkün değildir. “Âlem-i küfür, bütün vesaitiyle, medeniyetiyle, felsefesiyle, fûnûnuyla, misyonerleriyle âlem-i İslâma hücum ve maddeten uzun zamandan beri galebe ettiği halde, âlem-i İslâma dinen galebe edemedi. Ve dahili bütün fırak-ı dâlle-i İslâmiye de, birer kemmiye-i kalile-i muzırta suretinde mahkûm kaldığı; ve İslâmiyet metanetini ve salâbetini sünnet ve cemaatle muhafaza eylediği bir zamanda, lâübâlîyâne, Avrupa medeniyet-i habise kısmından süzülen bir cereyan-ı bid’atkârâne, sinesinde yer tutamaz. Demek, âlem-i İslâm içinde mühim ve inkılâpvâri bir iş görmek, İslâmiyetin desâtirini inkıyadla olabilir, başka olamaz. Hem olmamış, olmuşsa da çabuk ölüp sönmüş.”⁹ Burada verdiklerimizden anlaşılacağı gibi, millî mücadeleden sonra kazanılan başarıların taçlandırılabilmenin yönünü Ortadoğu’ya dönerek, İslâmî değerlerle barışık bir inkılap yapmakla mümkün olacağını belirtir.

Bediüzzaman bir uyarıyı da Bağdat Paketi’nin kurulması üzerine yapmıştır. 1955’te Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında Sovyet tehdidine karşı kurulan birliği Bediüzzaman olumlu görmüş ve İslam birliği açısından takdir etmiştir. Bediüzzaman birliğin ilk temellerinin atıldığı dönemde, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakanı Adnan Menderes’e gönderdiği mektupta, “Sizlerin Pakistan ve Irak’la gayet muvaffakiyetkârâne ittifakını, bu millete kemâl-i samimiyetle, sürûr ve ferah ile kazanmanızı bütün ruh-u canımızla tebrik ediyoruz. Bu ittifakınızı, inşaallah 400 milyon İslâmın sulh-u umumiyesine ve selâmet-i âmmenin teminine kat’i bir mukaddeme olarak ruhumda hissettim. Ve namaz tesbihatındaki kuvvetli bir ihtar ile bunu size yazmaya mecbur kaldım”¹⁰ demiştir. İslam âlemindeki birlik pratiklerinin ilk örneklerini gösteren bu pakt yeterince önem verilmediğinden ve Batının denetimine girmesinden dolayı başarılı olamamıştır. Paktın 1959 yılında Irak’ın çekilmesi üzerine adı CENTO olarak değiştirilmiş ve merkezi Ankara’ya taşınmıştır. Ancak bundan sonra bir varlık gösteremeyerek sona ermiştir.

Bediüzzaman, hayatının her safhasında Osmanlı Devleti’nin/Türkiye’nin Ortadoğu’ya sırtını dönmemesi ve onlarla birlikte bir hayat tahayyül etmesi ve yaşaması gerektiğini savunmuştur. Bu politikayı Türkiye’nin sahip olduğu değerler açısından tarihi bir mecburiyet olarak görmüştür. Türkiye’nin Ortadoğu toplumlarına muhalif politikalar üretmesinin başarı şansı olmadığını savunmuştur. Çünkü Türkiye’nin coğrafi, tarihi ve kültürel yapısı bunu gerektirmektedir. Bediüzzaman’ın bu ikazları yaptığı dönemde Türkiye’nin yöneticileri maalesef kulak vermemişler ve Ortadoğu’ya sırtını dönmüşlerdir. Araplara karşı tahkir dolu söylemler geliştirmişlerdir. Bu durum Ortadoğu toplumlarının Türkiye’ye soğuk bakmalarına neden olurken, Türkiye’nin sahip olduğu maddî ve manevî potansiyelini kullanamamasına neden olmuştur. Son dönemlerde Ortadoğu halklarının sempatisini kazan-

Bediüzzaman bir uyarıyı da Bağdat Paketi’nin kurulması üzerine yapmıştır. 1955’te Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında Sovyet tehdidine karşı kurulan birliği Bediüzzaman olumlu görmüş ve İslam birliği açısından takdir etmiştir.

9. Bediüzzaman Said Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1996, s.85-87.
10. Bediüzzaman Said Nursî, *Emirdağ Lahikası*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1999, s.437.

mak oldukça olumlu neticeler vermiştir. Önümüzdeki dönemde Türkiye Ortadoğu ile kültürel, ekonomik ve idari olarak işbirliğini artırmalı birbirine benzeyen insanların arasına engel koyma yoluna gitmemelidir. Böylece Bediüzzaman'ın bir ideal olarak belirttiği “Cemâhire-i müttefikâ-yı Amerika” gibi bir İslam birliğinin gerçekleşmesi mümkün olacaktır.

Abstract

In this study the views of Bediuzzaman Said Nursi about the historical necessity of solidarity among the communities of the Middle East are analyzed. Said Nursi considers the building of Islamic Unity as an obligatory responsibility of the present age. As he expressed his views of this sort throughout his life, he also made suggestions to realize them. In Said Nursi's world view, Islamic brotherhood is not a choice to be practiced in this world and in the Hereafter, but it is an obligation for the development of the sides. In cases where this obligation is not taken into consideration, neither Turkey nor the other Muslim countries can succeed.

Key Words

The Middle East, religion and heart, Islamic Unity, Islamic brotherhood, constitutionalism, solidarity

